

Dr hab. Józef Jagieła prof. UŁ
Katedra Postępowania Cywilnego II
Uniwersytet Łódzki

Ocena
rozprawy habilitacyjnej, dorobku naukowego
oraz innych form aktywności naukowej, organizacyjnej i dydaktycznej
dr Joanny Bodio

I. Uwagi ogólne.

Niniejszą recenzję przedstawiam w związku z powołaniem jako recenzenta w skład Komisji ustanowionej przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów dnia 2 kwietnia 2019 r. dla dokonania oceny dorobku naukowego oraz innych form aktywności naukowej, organizacyjnej i dydaktycznej w celu przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego dr Joanny Bodio w dziedzinie nauk społecznych, dyscyplinie prawo.

Ponieważ postępowanie habilitacyjne zostało wszczęte po wejściu w życie ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1668 ze zm.), a przed dniem 30 kwietnia 2019 r., treść recenzji została sporządzona zgodnie z art. 16 powołanej wyżej ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.). Zgodnie z art. 16 ust. 1 tej ustawy do postępowania habilitacyjnego może zostać dopuszczona osoba, która posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej lub artystycznej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną. Natomiast według art. 16 ust. 2 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach (...) osiągnięcie, o którym mowa w ust. 1, może stanowić dzieło opublikowane w całości lub zasadniczej części, albo cykl publikacji powiązanych tematycznie.

II. Ocena osiągnięcia naukowego.

Dr Joanna Bodio we wniosku z 18.02.2019 r. o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego wskazała jako główne osiągnięcie naukowe monografię pt. "Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego", Warszawa 2019, s. 505. Monografia jest dziełem opublikowanym w całości w rozumieniu art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy z 14.03.2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule w zakresie sztuki. Przedmiotem

dalszych uwag jest ocena, czy wskazana przez Habilitantkę monografia stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej prawo spełniające wymagania określone w art. 16 ust. 1 ustawy z 14.03.2003 r.

W pierwszej kolejności należy odnieść się do wyboru tematu badawczego stanowiącego przedmiot rozprawy habilitacyjnej. Status dziecka w postępowaniu nieprocesowym w dotychczasowej literaturze postępowania cywilnego był przedmiotem wypowiedzi, lecz czynionych na ogół przy okazji omawiania różnych postępowań, najczęściej w sprawach opiekuńczych, a w szczególności ze stosunków między rodzicami a dziećmi oraz w sprawach spadkowych. Wypowiedzi te nie mają jednak charakteru przyczynkowego, w tym znaczeniu, że czynione są w kontekście konkretnego postępowania i dla jego potrzeb. Nie wyjaśniają natomiast statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego w ogólności, a więc we wszystkich sprawach, w których udział dziecka jest aktualny, co nie oznacza, że dziecko może być uczestnikiem w każdej sprawie należącej do postępowania nieprocesowego, nawet gdy zajmuje w nim centralną pozycję (s. 323-324). Z tych też względów wybór tematu należy uznać za uzasadniony. Zasadne jest również ograniczenie rozważań do postępowania nieprocesowego. Przemawia za tym nie tylko objętość recenzowanej monografii - ok. 500 stron, ale również okoliczność, że udział dziecka w postępowaniu jest przewidziany w sposób szczególny właśnie w tym postępowaniu.

Przed przystąpieniem do oceny merytorycznej rozprawy należy również odnieść się do jej aspektu konstrukcyjnego. Na wstępie wypada wskazać, że mimo braku wyraźnego wyodrębnienia, w strukturze pracy można wyróżnić trzy części, poprzedzone wstępem, zamknięte wnioskami końcowym. Część pierwsza, najobszerniejsza (rozdziały 1 -7) rozpoczynająca się od określenia pojęcia dziecka w prawie polskim i prezentacji statusu dziecka w ujęciu historycznym i prawnoporównawczym dotyczy statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego. Część druga przedstawia status dziecka w poszczególnych postępowaniach nieprocesowych kodeksowych jak i pozakodeksowych (rozdział ósmy). Natomiast w części trzeciej zostały omówione uprawnienia i ciężary procesowe dotyczące dziecka w postępowaniu nieprocesowym oraz utrata przez dziecko statusu uczestnika tego postępowania (rozdziały dziewiąty i dziesiąty).

Struktura pracy nie nasuwa uwag krytycznych. Skoro przedmiotem badawczym pozostaje status dziecka w postępowaniu nieprocesowym jest zrozumiałe, że omówienie statusu dziecka w ogólności zostało dokonane przed omówieniem statusu dziecka w poszczególnych postępowaniach nieprocesowych. Gdyby przyjąć kolejność odwrotną, istniałoby duże niebezpieczeństwo licznych powtórzeń i tym samym czytelności prowadzonych rozważań. Dopełnienie rozważań dotyczących statusu dziecka w postępowaniu nieprocesowym wymagało również

wskazania innych form udziału dziecka w tym postępowaniu (rozdział siódmy) aby uniknąć utożsamiania tych form udziału dziecka z uczestnictwem. Ponieważ tematyka rozprawy została poświęcona statusowi dziecka jako uczestnika postępowania, w tym również uzyskanie tego statusu, logicznym było przedstawienie jego utraty (statusu), zwłaszcza w toku postępowania. Przyjęcie innego schematu rozważań, a co się z tym wiąże także struktury rozprawy z pewnością skutkowałoby wadami konstrukcyjnymi pracy.

Określenie statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego w ogólności wymagało w pierwszej kolejności określenia pojęcia "dziecka" w prawie polskim, co Habilitantka uczyniła w rozdziale pierwszym. Zadanie to było utrudnione nie tylko ze względu na brak definicji ustawowej, ale również dlatego, że ustawodawca na określenie dziecka posługuje się różnymi pojęciami o odmiennym znaczeniu, bądź pokrywającymi się. Habilitantka po dokonaniu szczegółowej analizy tych pojęć, w tym także na gruncie innych gałęzi prawa, przyjęła że w świetle regulacji postępowania nieprocesowego dzieckiem jest osoba od chwili poczęcia do uzyskania pełnoletności, zasadniczo do ukończenia 18 roku życia. Dzieckiem jest zatem zarówno osoba od chwili urodzenia do uzyskania pełnoletności określana jako małoletni oraz *nasciturus*. Słusznie podkreśliła, że bez uwzględnienia *nascitursora*, czyli dziecka od chwili poczęcia do chwili urodzenia definicja dziecka byłaby niekompletna. Trafne jest przy tym zawężenie pojęcia *nascitursora* do dziecka poczętego w sposób naturalny lub powstałego przy pomocy zapłodnienia pozaustrojowego w postaci zarodka implementowanego do organizmu matki (s. 34). Zgodzić się bowiem trzeba z Habilitantką, że objęcie tym pojęciem zarodka *in vitro* przed implementacją rodziłoby szereg problemów trudnych do rozwiązania, jak chociażby ustalenia matki dziecka z uwagi na możliwość implementacji embrionu innej kobiecie niż dawczyni komórki jajowej oraz możliwe długie utrzymywanie stanu niepewności stanu prawnego, np. co do dziedziczenia, nie mając pewności czy w ogóle dojdzie do implementacji i kiedy.

Po zdefiniowaniu pojęcia dziecko, Habilitantka przedstawiła status dziecka w postępowaniu nieprocesowym w ujęciu historycznym i w obcych systemach prawnych, po czym przeszła do sprecyzowania tych zagadnień, które stanowią o statusie dziecka w postępowaniu nieprocesowym w ogólności, a mianowicie: uzyskania przez dziecko statusu uczestnika, kwalifikacji podmiotowych dziecka jako uczestnika, legitymacji procesowej i interesu prawnego jako przesłanek uzyskania przez dziecko statusu uczestnika, oraz formy udziału dziecka w postępowaniu nieprocesowym.

Niewątpliwie trafne jest spostrzeżenie Habilitantki, że status dziecka w postępowaniu cywilnym, a więc również w postępowaniu nieprocesowym nie został przez ustawodawcę wyraźnie określony. Dlatego też jego wyjaśnienia należy dokonać w relacji do statusu uczest-

ników pełnoletnich w kontekście art. 510 k.p.c. Według tego przepisu, uczestnikiem postępowania w sprawie powinien być każdy zainteresowany jego wynikiem. Nie oznacza to jednak, że każdy zainteresowany staje się uczestnikiem *ipso iure* z chwilą wszczęcia postępowania nieprocesowego, chociaż jest to warunek konieczny (wszczęcie postępowania) aby można było mówić o uczestnictwie zainteresowanego w postępowaniu. Istotne w związku z tym jest uzyskanie przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego, co wymagało uprzedniego ustalenia pojęcia uczestnika postępowania i chwili uzyskania przez dziecko statusu uczestnika, co według Habilitantki jest uzależnione od różnych czynników, w tym od posiadania przez dziecko odpowiednich kwalifikacji podmiotowych. Pojęcie uczestnika postępowania nieprocesowego oraz chwila uzyskania statusu uczestnika tego postępowania przez dziecko w zależności od sposobu wszczęcia postępowania zostały określone w rozdziale czwartym pracy. W rozdziale tym trafnie zostało przyjęte, że uzyskanie statusu uczestnika nie jest uzależnione od faktycznego udziału dziecka w sprawie, a w razie uzyskania tego statusu nie oznacza, że dziecko musi faktycznie uczestniczyć w postępowaniu którego jest uczestnikiem (s. 135). W rozdziale czwartym Habilitantka przedstawiła również problemy dotyczące kwalifikacji podmiotowych (zdolność sądowa, zdolność procesowa, zastępstwo przez przedstawiciela ustawowego), legitymacji procesowej i związanego z nią interesu prawnego dziecka (4.3.III,IV,V) i ich wpływ na uzyskanie przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego, co jak się wydaje powinno być przedstawione raczej odpowiednio w rozdziałach piątym i szóstym, poświęconym bliżej tej problematyce.

Dyskusyjna jest jednak kwestia czy o nabyciu przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego mogą decydować kwalifikacje podmiotowe, jak wspomniane wyżej zdolność sądowa, zdolność procesowa, a w razie jej braku prawidłowe zastępowanie przez przedstawiciela ustawowego (s. 126 i nast.) oraz legitymacja procesowa i interes prawny (s. 129 i nast.). Zarówno kwalifikacje podmiotowe, jak i legitymacja procesowa i interes prawny stanowią bowiem przymioty uczestnika postępowania cywilnego, w tym również nieprocesowego aby z jego udziałem można było przeprowadzić ważne postępowanie. Prowadzi to do wniosku, że status uczestnika postępowania nieprocesowego może uzyskać podmiot (osoba), w tym dziecko, które tych kwalifikacji nie posiada. Wskazują na to przepisy kodeksu postępowania cywilnego, w których jest mowa o braku zdolności sądowej i procesowej strony (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.), o nieważności postępowania z tych przyczyn (art. 379 pkt 2 k.p.c.), które na zasadzie art. 13 § 2 k.p.c. stosuje się także w postępowaniu nieprocesowym, w tym również w odniesieniu do dziecka oraz o oddaleniu wniosku na posiedzeniu niejawnym z uwagi na oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy (art. 514 § 2 *in fine* k.p.c.).

Wydaje się, że nabycie statusu uczestnika postępowania nieprocesowego przez dziecko następuje na skutek wszczęcia postępowania nieprocesowego (wnioskodawca), wstąpienia do sprawy albo wezwania do udziału w sprawie przez sąd, niezależnie od posiadania przez ten podmiot zdolności sądowej, procesowej, zastępstwa przez przedstawiciela ustawowego, interesu prawnego, czy legitymacji procesowej. Okoliczności te będą decydowały o dopuszczalności postępowania lub zasadności wniosku z udziałem dziecka, a nie o statusie dziecka. Można co najwyżej próbować bronić poglądu, że brak zdolności sądowej może decydować o nabyciu statusu uczestnika postępowania nieprocesowego w przypadku uczestników w znaczeniu materialnoprawnym, którzy nie biorą udziału w sprawie oraz przez uczestnika z mocy prawa, chociaż i w tych przypadkach, gdyby osoba nie spełniająca tego kryterium (zdolności sądowej) wstąpiła do toczącego się postępowania z własnej inicjatywy, nie można odmówić jej przymiotu uczestnika i tym samym uznać jej udział w sprawie za "nieistniejący". W takim bowiem przypadku konieczne wydaje się podjęcie odpowiedniej decyzji w celu eliminacji jej z dalszego postępowania jako uczestnika i ewentualnych czynności, których dokonała.

Podniesione zastrzeżenia co do znaczenia zdolności sądowej, procesowej, a w jej braku zastępstwa przez przedstawiciela ustawowego, legitymacji procesowej i interesu prawnego jako kwalifikacji (warunków), uzyskania statusu wnioskodawcy w postępowaniu nieprocesowym nie dyskredytują jednak w żadnym zakresie zasadności dalszych rozważań dotyczących tych okoliczności. Stanowią one bowiem konieczne przymioty uczestników postępowania, których analiza jest niezbędna nie tylko z punktu widzenia, uzyskania statusu ale również statusu uczestnika w toku postępowania. Stąd też szczegółowa analiza tych okoliczności ze względu na temat rozprawy jest nie tylko wskazana, lecz konieczna.

Kwalifikacje podmiotowe dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego, do których Habilitantka zaliczyła zdolność sądową, zdolność procesową, zdolność postulacyjną zostały szczegółowo omówione w rozdziale piątym rozprawy. Rozważając problematykę zdolności sądowej oraz procesowej nawiązała do zagadnień materialnoprawnych, tj. do zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych. Analizując zdolność sądową, szczególną uwagę poświęciła zdolności sądowej *nasciturusa* w relacji do zdolności prawnej. Nawiązując do wypowiedzi doktryny na gruncie prawa cywilnego przyjmuje warunkową zdolność prawną, a w konsekwencji warunkową zdolność sądową *nasciturusa* w odniesieniu do praw majątkowych, co może budzić wątpliwości wobec uchylenia art. 8 § 2 k.c. ustawą z 30.08.1996 r. o zmianie ustawy ..., (Dz.U. nr 139, poz. 646), który przyznawał uprzednio *nasciturusowi* zdolność prawną warunkową. Natomiast w odniesieniu do praw niemajątkowych, dotyczących ochrony życia, zdrowia, czy rozwoju biologicznego zdaniem Habilitantki *nasciturusowi* powinna być przyznana tak zdolność prawna, jak i procesowa bezwarunkowa (s. 160-161),

mimo występujących w związku z tym mankamentów, które wskazuje i analizuje na s. 161 i nast.

Na pełną akceptację zasługują uwagi Habilitantki dotyczące zdolności procesowej dziecka, która w postępowaniu nieprocesowym doznaje rozszerzenia w stosunku do uregulowań ogólnych zawartych w art. 65 k.p.c.. Rozszerzenie polega na przyznaniu mocą przepisu szczególnego zdolności procesowej osobom, w tym również dziecku o ograniczonej zdolności do czynności prawnych w sprawach, w których na ogólnych zasadach zdolności tej (procesowej) nie posiadają, np. kobiecie, która nie ukończyła lat 16 w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa (art. 561 § 1 k.p.c.), dziecku w sprawach opiekuńczych dotyczących jego osoby (art. 573 k.p.c.), osobom nieposiadającym w ogóle zdolności do czynności prawnych, np. w niektórych sprawach dotyczących ochrony zdrowia psychicznego (art. 25 ust. 2, 41, ust. 1, art. 47 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1878 ze zm.), a niekiedy także do dokonania niektórych czynności procesowych, np. złożenie wniosku o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia, zaskarżenia postanowień w sprawach o ubezwłasnowolnienie (art. 559 § 3, art. 560 § 1 k.p.c.). Zgodzić się należy z Habilitantką, że przyznanie dziecku zdolności procesowej w postępowaniu nieprocesowym w przypadkach szczególnych nie daje jednak podstaw do rozszerzania tych wyjątków na inne przypadki, a już w szczególności do przyjęcia zasady, że w postępowaniu nieprocesowym zdolność procesowa dziecka jest zasadą.

Wątpliwości nasuwa jednak zapatrywanie odnośnie braku zdolności procesowej dziecka ubezwłasnowolnionego do złożenia wniosku o uchylenie ubezwłasnowolnienia na podstawie art. 559 § 3 k.p.c. i zaskarzania postanowień dotyczących ubezwłasnowolnienia na podstawie art. 560 § 1 k.p.c. Trudno bowiem zgodzić się z poglądem aby wskazane przepisy dotyczyły wyłącznie osób ubezwłasnowolnionych dorosłych jak przyjmuje Habilitantka, nie dotyczyły natomiast małoletnich. Ograniczenie takie nie jest przewidziane ani w tych przepisach, ani przepisy te nie odsyłają do art. 573 k.p.c., na który powołuje się uzasadniając swoje stanowisko. Przepisy art. 559 § 3 i 560 § 1 k.p.c. stanowią bowiem *lex specialis* w stosunku do art. 65 i 66 k.p.c., regulując w sposób samodzielny, w zakresie w nich określonym zdolność procesową osoby ubezwłasnowolnionej w sprawach dotyczących ubezwłasnowolnienia.

Habilitantka opowiadając się za ograniczoną podmiotowością prawną i procesową *nasciturusa*, zaznacza że w świetle obowiązujących regulacji prawnych, odmiennie niż w przypadku dziecka już urodzonego kształtuje się kwestia jego reprezentacji. Wbrew spotykanym niekiedy w doktrynie poglądom, przyjmuje, że przedstawicielem ustawowym *nasciturusa* nie są jego rodzice, lecz kurator *ventris* (art. 599 k.p.c.). Wskazując na wyłaniające się w związku z tym problemy i zagrożenia, postuluje *de lege ferenda* zmianę przepisów dotyczących władzy

rodzicielskiej i przyznanie jej rodzicom również w stosunku do dziecka poczętego, przytaczając przekonujące argumenty merytoryczne (s. 235).

Analizując zaś zdolność postulacyjną jako kwalifikację podmiotową zasadnie przyjmuje, że nie decyduje ona o uzyskaniu przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego (s. 129). Jest to bowiem jedynie faktyczna możliwość korzystania ze zdolności procesowej stanowiąca przesłankę skuteczności czynności procesowych, a zatem wchodzi w rachubę tylko w tych wypadkach, w których dziecko posiada zdolność procesową, mówiąc inaczej - warunkiem zdolności postulacyjnej jest posiadanie zdolności procesowej, ale nie odwrotnie (s. 243, 257). Mając zaś na uwadze ograniczenia zdolności postulacyjnej dziecka ze względów faktycznych (dojrzałość psychiczną, rozwój umysłowy, wiek), skutkiem czego jej realizacja nie zawsze będzie możliwa w takim samym zakresie jak w przypadku osoby dorosłej, Habilitantka dla zapewnienia równości procesowej uczestników skłania się do postulatu *de lege ferenda* aby sąd w takim przypadku mógł ustanowić dla dziecka z urzędu adwokata lub radcę prawnego nawet bez jego wniosku (s. 258). Podzielając co do zasady ten postulat, należy zaznaczyć, że powinno to mieć miejsce tylko wtedy, gdy inne środki prawem przewidziane nie doprowadzą do wyrównania sytuacji procesowej uczestników, przede przedstawiciel ustawowy dziecka odmawia wzięcia udziału w sprawie, a dziecko wykazuje nieporadność. Ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu dla dziecka nie powinno zatem stać się zasadą, lecz wyjątkiem o wąskim zakresie stosowania.

Rozdział szósty zawiera omówienie legitymacji do wszczęcia postępowania i interesu prawnego w rozumieniu art. 510 k.p.c. Okoliczności te zostały przedstawione łącznie jako przesłanki uzyskania przez dziecko statusu uczestnika postępowania, co należy uznać za poprawne. Zgodzić się należy z Habilitantką, że w postępowaniu nieprocesowym legitymacja procesowa wiąże się z posiadaniem interesu prawnego, który zazwyczaj przesądza o legitymacji procesowej (s. 272). Trafne jest też spostrzeżenie, że zagadnienie interesu prawnego i legitymacji procesowej może w poszczególnych postępowaniach przedstawiać się odmiennie. Interes prawny może bowiem niekiedy stanowić samodzielną i niezależną od zasadności merytoryczną przesłankę skuteczności wniosku, bądź przesłankę do wszczęcia postępowania i stania się jego uczestnikiem (s. 273-274).

Poza zakres problematyki objętej tytułem rozprawy wykracza materia objęta rozdziałem siódmym oraz dziewiątym. W pierwszym z nich, został przedstawiony udział dziecka i *nasciturusa* w postępowaniu nieprocesowym w charakterze uczestnika oraz wskazane inne jeszcze formy udziału takie, jak występowanie dziecka w charakterze świadka, wysłuchanie dziecka, które może mieć miejsce zarówno wtedy, gdy dziecko jest uczestnikiem postępowania, jak i wtedy, gdy nim nie jest oraz gdy dziecko zajmuje centralną pozycję w postępowaniu, ale nie

uzyskuje w nim statusu uczestnika, nawet gdy może dokonywać niektórych czynności procesowych ze skutkiem dla postępowania (formy tego udziału bliżej są omówione w rozdziale dziewiątym). Zabieg ten należy uznać za uzasadniony z dwóch przyczyn. Po pierwsze, w sposób całościowy przedstawia sposoby udziału dziecka w postępowaniu nieprocesowym. Po drugie, ułatwia prezentację udziału dziecka w poszczególnych sprawach zawartą w rozdziale ósmym. Nie może więc stanowić podstawy do czynienia Habilitantce z tej przyczyny zarzutu, a co najwyżej uzasadniać korektę tytułu rozprawy. Mając na uwadze zakres rozważań zawartych w rozdziale 7.2 oraz dziewiątym można zaryzykować twierdzenie, że bardziej poprawnym byłoby tytuł rozprawy: "Status dziecka w postępowaniu nieprocesowym" albo "Udział dziecka w postępowaniu nieprocesowym".

Na akceptację zasługuje także odrębne przedstawienie w rozdziale siódmym jako uczestnika postępowania dziecka od chwili urodzenia do uzyskania pełnoletności (małoletniego) oraz *nasciturusa*. Jak słusznie zauważa Habilitantka jest to uzasadnione zarówno odrębnością statusu małoletniego i *nasciturusa*, jak i różnym zakresem spraw, w których mogą być uczestnikami. O ile jednak w sposób wyczerpujący z wykorzystaniem dorobku literatury i orzecznictwa został przedstawiony udział *nasciturusa* w sprawach o prawa majątkowe, w których wedle wcześniejszych ustaleń posiada warunkowa zdolność prawną, a w konsekwencji także warunkową zdolność sądową pod warunkiem zawieszającym (s. 153 i nast.), brak jest natomiast bliższych uwag co do udziału *nasciturusa* w sprawach o prawa niemajątkowe, co do których Habilitantka przyjęła zdolność prawną i sądową bezwarunkową (s. 157).

Po przedstawieniu statusu dziecka w ujęciu ogólnym oraz form jego udziału w postępowaniu nieprocesowym, Habilitantka dokonała szczegółowej analizy statusu dziecka w poszczególnych rodzajach spraw należących do postępowania nieprocesowego na podstawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego, jak i ustaw pozakodeksowych. Analizy tej dokonała w kontekście przyjętych wcześniej kryteriów kwalifikacyjnych, legitymacji procesowej i interesu prawnego jako warunków uzyskania statusu uczestnika postępowania oraz form udziału dziecka w tym postępowaniu. Analiza ta obrazuje jak dalece zróżnicowany jest status dziecka w poszczególnych postępowaniach i co się z tym wiąże sytuacja procesowa dziecka w relacji do uczestników pełnoletnich. Mając na uwadze interes dziecka opowiada się za szerokim udziałem dziecka w postępowaniu nieprocesowym dotyczącym jego osoby i majątku i przyznania mu w związku z tym niekiedy statusu uczestnika w przypadkach, w których obecnie go nie posiada, jak chociażby w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej (s. 341), czy o odebranie (s. 364). Omawia również status dziecka w tych sprawach, które go dotyczą, a w których nie jest ani uczestnikiem postępowania, ani nie posiada zdolności procesowej, wskazując na możliwy konflikt interesów dziecka z interesem przedstawiciela ustawowego i

uczestników postępowania. Zwraca przy tym uwagę na wadliwe rozwiązania ustawowe, jak również wadliwą wykładnię i stosowanie niektórych uregulowań w orzecznictwie (s. 373, 374).

W rozdziale dziewiątym Habilitantka przedstawiła uprawnienia i ciężary procesowe dziecka służące realizacji jego praw procesowych w toczącym się postępowaniu. Przedstawiając tę problematykę słusznie skoncentrowała się odstępstwach od ogólnych regulacji wynikających nie tylko z charakteru postępowania nieprocesowego, ale również ze względu na potrzeby stworzenia gwarancji rzeczywistego równouprawnienia dziecka przez stworzenie odpowiednich regulacji prawnych. Regulacje te powinny przewidywać z jednej strony ochronę "słabszego", wprowadzając w tym celu normy nakładające na sąd pewne obowiązki procesowe względem takiej osoby, z drugiej zaś strony przyznając pewne "przywileje względem "mocniejszego" uczestnika postępowania (s. 403). W tym obszarze zostały zatem przedstawione prawo dziecka do wysłuchania i znaczenie jego wyjaśnień przy rozstrzyganiu sprawy, prawo dziecka do osobistego udziału w postępowaniu opiekuńczym, obowiązkowe stawienie dziecka w sądzie oraz prawa i obowiązki dziecka jako świadka.

Ostatni rozdział pracy (dziesiąty) został poświęcony utracie przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego. Jako zdarzenia powodujące ten skutek zostały wskazane ukończenie - dodajmy prawomocne - postępowania, a przed ukończeniem odmowa dopuszczenia do udziału w sprawie, śmierć dziecka, brak zdolności sądowej, nieuzupełnienie braku zdolności procesowej. Wątpliwości budzi jednak pogląd Autorki, że przyczyną utraty przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego jest śmierć dziecka powodująca utratę zdolności sądowej (s. 444, 445). Na gruncie obecnie obowiązującego stanu prawnego (art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c.) utrata zdolności sądowej może bowiem dotyczyć jedynie podmiotów nie będących osobami fizycznymi, a zatem śmierć osoby fizycznej nie może być traktowana jako przyczyna utraty zdolności sądowej. Widoczne jest to także w wywodach Habilitantki na s. 445, gdzie trafnie przyjmuje, że zmarłe dziecko nie może nabyć żadnych atrybutów, utracić i nie można ich uzupełnić. Nie następuje więc *de facto* ani utrata, ani uzupełnienie braku zdolności sądowej dziecka, lecz uzupełnienie braku uczestnika postępowania. Trudno również zgodzić z zapatrywaniem, że przyczyną utraty statusu uczestnika postępowania nieprocesowego przez dziecko jest nieuzupełnienie braku przesłanki zdolności procesowej (s. 451 i nast.). Jeżeli bowiem nie dojdzie do uzupełnienia tego braku, nastąpi odrzucenie wniosku (pierwotny) albo umorzenie postępowania (następczy) ale nie dlatego, że dotychczasowy uczestnik utracił status uczestnika postępowania, lecz dlatego, że nie posiada koniecznego przymiotu, jakim jest zdolność procesowa. Należy podkreślić, że odrzucenie wniosku

następuje w odniesieniu do uczestnika, który nie posiada zdolności procesowej, a nie z uwagi na brak uczestnika.

Rozprawa habilitacyjna dr Joanny Bodio jest opracowaniem oryginalnym, inspirującym do dalszych badań, zwłaszcza w tych sferach, które nasuwają wątpliwości i są różnie rozwiązywane w teorii i praktyce. Jest to pierwsze opracowanie monograficzne obejmujące całościowo status dziecka jako uczestnika w postępowaniu nieprocesowym w polskim postępowaniu cywilnym, a nie jak większość dotychczasowych opracowań tylko w jednym z tych postępowania. Praca ma w równej mierze walor teoretyczny i praktyczny. Habilitantka nie ograniczyła się do analizy regulacji prawnych, prezentacji orzecznictwa i wypowiedzi literatury, lecz krytycznie podeszła do materiału, którym dysponowała, podejmując zaś polemikę nie ogranicza się do uwag krytycznych, lecz proponuje własne rozwiązania wyłaniających się problemów. Stąd też niekiedy zgłaszała postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*. Część rozważań z pewnością okaże się przydatna w rozwiązywaniu problemów praktycznych.

Habilitantka w pracy posłużyła się kilkoma podstawowymi metodami badawczymi. Zastosowała przede wszystkim metodę formalnodoogmatyczną, prawnoporównawczą i historyczną. Badania prawnoporównawcze mają charakter kompleksowy, wielopłaszczyznowy, wskazują na sposób regulowania i regulacje dotyczące statusu dziecka w obcych systemach prawnych. Trafny jest podział systemów na te, w których status dziecka jest uregulowany przepisami szczególnymi, na ogół poza kodeksem postępowania cywilnego i te, które nie zawierają takich regulacji. Metoda historyczna ma w przeważającej mierze charakter poznawczy i posłużyła do prezentacji kształtowania się statusu dziecka - jakim ulegał przeobrażeniom na przestrzeni dziejów.

Monografia jest opracowaniem dojrzałym, stanowi wyraz wnikliwej pracy badawczej w różnych obszarach badawczych. Wywody i argumentację prezentowane w rozprawie można uznać za poprawne, a przyjęte tezy za uzasadnione. Praca opatrzona jest licznymi przypisami, które niekiedy nie ograniczają się do wskazania danych bibliograficznych, lecz mają charakter merytoryczny, wzbogacając tym samym treści merytoryczne.

Uwagi polemiczne, a niekiedy także krytyczne, zamieszczone w recenzji stanowią wyraz zapatrywań recenzenta i w żadnym razie nie podważają ogólnie wysokiej wartości recenzowanej rozprawy, która stanowi znaczący wkład do nauki postępowania cywilnego. Spełnia zatem wymagania stawiane rozprawom habilitacyjnym.

III. Ocena pozostałego dorobku naukowego

Publikacje naukowe dr Joanny Bodio po uzyskaniu stopnia doktora obejmują 44 pozycje o zróżnicowanym charakterze, z których cztery we współautorstwie, dwie zaś w języku an-

gielskim. Obejmują monografię naukową, którą stanowi opublikowana rozprawa habilitacyjna. Nie może być natomiast uznana za opracowanie naukowe monograficzne wskazana przez Habilitantkę przygotowana we współautorstwie książka pt. "Ustrój organów ochrony prawnej. Część szczegółowa" (pięć wydań – 2005, 2007, 2011, 2013 i 2016). Opracowanie to stanowi podręcznik do nauki o ustroju organów ochrony prawnej, a nie dzieło naukowe. Publikacje innego rodzaju stanowią rozdziały w monografiach (18), artykuły w czasopismach naukowych (15), glosy do orzeczeń Sądu Najwyższego (9) oraz współautorstwo komentarza do kodeksu postępowania cywilnego pod red. A Jakubeckiego, t. I i II, Warszawa 2017 r.

Zainteresowania naukowe Habilitantki są wszechstronne i wykraczają poza zakres postępowania cywilnego. Habilitantka w autoreferacie wskazała sześć obszarów badawczych, tj. podmioty postępowania cywilnego, kwalifikacje podmiotowe stron procesu cywilnego, środki zaskarżenia, alternatywne metody rozwiązywania sporów, ewolucja polskiego postępowania cywilnego i ustrój organów ochrony prawnej. We wskazanych przez Habilitantkę obszarach badawczych, znajdują się również wystąpienia (referaty) wygłoszone na konferencjach naukowych krajowych i zagranicznych.

Problematyka objęta pierwszym obszarem badawczym, w ramach którego lokuje się również rozprawa habilitacyjna: "Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego" jest wielopłaszczyznowa. Habilitantka z tego zakresu opublikowała artykuły dotyczące stron procesu cywilnego, uczestników postępowania nieprocesowego i egzekucyjnego. Tematyka opracowań z tego zakresu koncentruje się wokół pojęcia stron i uczestników postępowania oraz ich statusu w toczącym się postępowaniu. Są to zagadnienia o doniosłym znaczeniu dla postępowania cywilnego zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia, które mimo licznych wypowiedzi przedstawicieli nauki w pewnych obszarach nadal budzą wątpliwości i właśnie tym zagadnieniom Habilitantka poświęciła swoje opracowania. Opracowania te w liczbie ośmiu, zostały opublikowane zasadniczo jako fragmenty monografii oraz w *Studia Iuridica Lublinensia*. Niektóre zagadnienia z tego zakresu były również przedmiotem wystąpień na konferencjach naukowych.

Drugim obszarem badawczym, ściśle związanym z pierwszym, któremu Habilitantka poświęciła najwięcej uwagi są kwalifikacje podmiotowe stron procesu i postępowania nieprocesowego (11). W ramach tego kierunku badawczego skoncentrowała się przede wszystkim na zdolności sądowej, procesowej i arbitrażowej, stanowisku prokuratora wytaczającego powództwo na rzecz oznaczonej osoby oraz zdolności postulacyjnej w kontekście przymusu adwokacko-radcowskiego i dopuszczenia do udziału w sprawie jako pełnomocnika magistra prawa bez uprawnień adwokata lub radcy prawnego w świetle projektowanych zmian kodeksu postępowania cywilnego w tym zakresie. W tym obszarze badawczym mieszczą się również wypowiedzi zawarte w komentarzu do kodeksu postępowania cywilnego pod red. A Jakubeckiego, t. I, Warszawa 2017 (do art. 7, 55-

60). Jedno z opracowań z tego zakresu zostało opublikowane w języku angielskim, w książce wydanej w Niemczech: "Parties to a Polish civil case" w: Legal studies, J. Stelmasiak (red.), J. Bielecki (red.), P. Buczkowski (red.), München 2013. Spośród tych zagadnień należy zwrócić na uwagę prace dotyczące zdolności sądowej i procesowej, które nie ograniczają się do postępowania cywilnego, lecz wykraczają poza jego zakres. Wspomniane przymioty strony zostały bowiem poddane analizie w relacji odpowiednio do zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych co daje pełny obraz tych instytucji procesowych i problemów wyłaniających się na styku prawa postępowania cywilnego i prawa cywilnego, zwłaszcza w odniesieniu do zdolności sądowej jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi. Kwestia to została przedstawiona w pogłębiony sposób w glosie do wyroku SN z 12.03.2009 r., V CSK 366/08, Glosa 2012, nr 2, s. 48 i nast.

W obszarze badawczym dotyczącym środków zaskarżenia można wskazać na dwa kierunki, a mianowicie legitymacji do zaskarżania postanowień w sprawach z zakresu prawa osobowego i o zaprzeczenie ojcostwa oraz warunków formalnych apelacji, ich braku i skutków nieuzupełnienia. Na szczególną uwagę zasługują opracowania dotyczące wymagań formalnych apelacji oraz skutków nieuzupełnienia braków w tym zakresie w kontekście odrzucenia tego środka zaskarżenia. Problematyce tej Habilitantka poświęciła fragment pt. „Wymagania formalne apelacji i skutki ich niezachowania” zawarty w monografii: Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka, A. Jakubecki (red.), J.A. Strzępka (red.), Warszawa 2010, s. 63-84 oraz glosę do uchwały SN z 27.03. 2008r., III CZP 7/08, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2010, nr 2, poz. 9, s. 119 i nast.

Kolejnym obszarem badawczym Habilitantki jest jedna z alternatywnych metod rozwiązywania sporów, a mianowicie mediacja. Zakresem badań objęła problematykę mediacji w sprawach cywilnych w ogólności, co znalazło odzwierciedlenie w opracowaniu "Mediacja w sprawach cywilnych – zarys problematyki" zamieszczonym w: Biblioteka Studenckich Poradni Prawnych. Prawo cywilne, Warszawa 2008 (wyd. I) i w: Metodologia pracy w SPP, I. Kraśnicka (red.), Warszawa 2009 (wyd. II). Rozwinięcie i uszczegółowienie tego nurtu badawczego stanowi artykuł pt. „Mediacja w sprawach rodzinnych – zarys problematyki”, zamieszczony w: Mediacja w teorii i praktyce, A. Gretkowska (red.), D. Karbarz (red.), Stalowa Wola 2009.

Szczególnym obszarem aktywności naukowej Habilitantki jest ewolucja polskiego prawa postępowania cywilnego. Stanowi przejaw reakcji na zmiany zachodzące w tym postępowaniu, przede wszystkim nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego. Przedmiotem opracowań są zatem nowe uregulowania wprowadzane do postępowania cywilnego - dotychczas nie przewidziane w obowiązującym stanie prawnym, które mogły nasuwać lub nasuwały problemy natury teoretycznej i w praktycznym stosowaniu. Stąd opracowania z tego zakresu są bar-

dzo zróżnicowane i mają w dużym stopniu "pionierski" charakter. Problematyka, która znalazła się w orbicie zainteresowań Habilitantki obejmuje zmiany w zakresie formy czynności procesowych związane z elektronizacją jednego z postępowań odrębnych w procesie - elektronicznego postępowania upominawczego. Z tego zakresu zostały opracowane artykuły dotyczące pism procesowych w elektronicznym postępowaniu upominawczym (warunki formalne i uzupełnienie ich braków, itp.) oraz nadawania elektronicznej klauzuli wykonalności tytułom egzekucyjnym wydanym w tym postępowaniu. Dalszymi tematami badawczymi są: problematyka dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem w ujęciu prawnoporównawczym, możliwość wnoszenia opłat sądowych za pośrednictwem innych niż banki instytucji płatniczych ("parabanki"), zabezpieczenie roszczeń na spółdzielczym własnościowym prawie do lokalu przez wpisanie zakazu zbywania tego prawa do księgi wieczystej i skutków rozporządzenia tym prawem wbrew udzielonemu zabezpieczeniu. Ostatnim zagadnieniem poddanym analizie w związku ze zmianami ustawodawczymi są zmiany w kompetencji Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz w statusie radcy i referendarza tejże.

Z szerokim spektrum zainteresowań badawczych Habilitantki mamy do czynienia również w odniesieniu do ustroju organów ochrony prawnej, które wykraczają także poza ustrój organów ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym. Świadczy to o dużym zróżnicowaniu pól badawczych Habilitantki. Znaczna część opracowań dotyczy statusu sędziego i asesora sądowego sądu powszechnego i wojskowego w szerokim tego słowa znaczeniu. Analizie została zatem poddana i omówiona w publikacjach instytucja asesora sądowego, status sędziów sądów wojskowych, nieskazitelność charakteru jako kwalifikacja zawodowa sędziego wpływająca na jego wizerunek, a także możliwość powrotu sędziego w stanie spoczynku na poprzednio zajmowane stanowisko w przypadku ustania trwałej niezdolności do pełnienia obowiązków sędziego oraz nadzoru administracyjnego sprawowanego nad sądami powszechnymi. Publikacje Habilitantki z zakresu ustroju organów ochrony prawnej dotyczą także odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokatów (glosa do wyroku SN z 15.07.2010 r., SDI 12/10, *Palestra* 2013, nr 5-6), statusu notariusza (*Status prawny notariusza – wybrane zagadnienia*, *Rejent* 2011, nr 10) oraz rozdzielenia funkcji Prokuratora Generalnego i stanowiska Ministra Sprawiedliwości (*Rozdzielenie funkcji Prokuratora Generalnego od stanowiska Ministra Sprawiedliwości – uwagi na tle ustawy o zmianie ustawy o prokuraturze oraz niektórych innych ustaw*”, *Prokurator* 2009, nr 3-4).

Oceniając dorobek naukowy dr Joanny Bodio należy zwrócić uwagę, że jej publikacja ukazują się w renomowanych wydawnictwach oraz recenzowanych czasopismach o wysokim poziomie merytorycznym prezentowanych tam artykułów i glos. Wystarczy wskazać chociażby *Przegląd Sądowy*", *Orzecznictwo Sądów Polskich*", *Rejent*", *Glosa*", *Palestra*",

"Studia Prawnicze", "Radca Prawny", czy "Prokurator" i inne. Niezależnie od tego trzeba uznać, że publikacje składające się na ten dorobek prezentują dobry poziom naukowy, charakteryzują się wnikliwością prowadzonych wywodów i przekonującą argumentacją. Habilitantka podejmuje zagadnienia trudne, budzące niejednokrotnie rozbieżności w orzecznictwie i literaturze oraz nowe, pojawiające się w związku z wprowadzeniem nowych regulacji prawnych. Rozważania prowadzi nie tylko z teoretycznego punktu widzenia, ale zwraca uwagę również na aspekty praktyczne przedstawiając własne stanowisko, niekiedy proponuje rozwiązania wyłaniających się problemów. Na pozytywną ocenę zasługuje sposób, w jaki korzysta z orzecznictwa oraz publikacji innych autorów, o czym świadczy duża liczba przypisów. Można zatem uznać, że publikacje dr Joanny Bodio stanowią znaczny wkład w dorobek i rozwój nauki postępowania cywilnego, a zatem i w tej części konkluzja recenzji może być jednoznacznie pozytywna.

IV. Ocena innych form aktywności naukowej, organizacyjnej i dydaktycznej

Dr Joanna Bodio jest zawodowo związana z Uniwersytetem Marii Curie -Sklodowskiej w Lublinie. Począwszy od roku akademickiego 1999/2000 była asystentką w Katedrze Postępowania Cywilnego i Międzynarodowego Prawa Handlowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetem Marii Curie -Sklodowskiej w Lublinie, a od 1 października 2007 r. jest zatrudniona w wskazanej jednostce na stanowisku adiunkta. Poza wskazaną wyżej jednostką prowadziła zajęcia w Wyższej Szkole Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodakowskiej w Warszawie oraz w Wyższej Szkole Humanistyczno-Przyrodniczej Studium Generale Sandomiriense w Sandomierzu. W zakresie działalności dydaktycznej Habilitantka na uczelniach tych prowadziła lub prowadzi ćwiczenia, wykłady przede wszystkim z zakresu postępowania cywilnego, jak również z ustroju organów ochrony prawnej, seminaria licencjackie i magisterskie. Jest promotorką 28 prac magisterskich i 30 licencjackich, uczestniczyła również w charakterze recenzenta 18 prac licencjackich. Od 2012 roku sprawuje również opiekę naukową nad studentami zagranicznymi jako Koordynator Wydziałowy Programu Erasmus.

Dr Joanna Bodio uczestniczyła w konferencjach naukowych międzynarodowych (2) i krajowych (8), na których wygłosiła 9 referatów.

Odnosząc się do działalności organizacyjnej należy wskazać, że była członkiem Komitetu Organizacyjnego Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej na temat: Elektroniczne postępowanie upominawcze. Doświadczenia i perspektywy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, członkiem Komitetu Organizacyjnego Seminarium naukowego poświęconego wręczeniu Księgi jubileuszowej Profesorowi Mieczysławowi Sawczukowi, członkiem Jury wydziałowych konkursów wiedzy o Rzeczniku Praw Obywatelskich i Rzeczniku Praw Dziecka na Wydziale Prawa i Administracji UMCS od roku 2013 oraz członkiem Jury drugiej

edycji wydziałowego konkursu eliminacyjnego do Ogólnopolskiego Konkursu Wiedzy o Postępowaniu Cywilnym, na Wydziale Prawa i Administracji UMCS w 2018 r.

Habilitantka jest również członkiem Towarzystwa Naukowego Procesualistów Cywilnych, a od 2008 roku także ekspertem w Ośrodku Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych w Warszawie.

Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka prowadziła szkolenia z prawa europejskiego na temat: Prawo UE w procesie cywilnym oraz procedura przed Trybunałem Sprawiedliwości UE z uwzględnieniem orzecznictwa dla radców prawnych i aplikantów radcowskich Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie (2012-2013). Sporządziła 12 i brała udział w przygotowaniu we współautorstwie 5 opinii prawnych na zlecenie Krajowej Rady Radców Prawnych w Warszawie, Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji.

Udział w konferencjach krajowych i międzynarodowych, działalność organizacyjna i dydaktyczna dr Joanny Bodio świadczą o dobrym przygotowaniu do samodzielnego organizowania i prowadzenia badań naukowych i prowadzenia zajęć dydaktycznych.

V. Konkluzja

Dorobek habilitacyjny dr Joanny Bodio zasługuje na pozytywną ocenę - jest znaczący i wszechstronny. Recenzowana rozprawa habilitacyjna i pozostałe osiągnięcia naukowe stanowią istotny i oryginalny wkład w rozwój nauki prawa postępowania cywilnego. Wystarczające są również inne formy aktywności naukowej, organizacyjnej i dydaktycznej Habilitantki, w szczególności aktywny udział w konferencjach naukowych z wygłoszeniem referatów, opublikowane w materiałach pokonferencyjnych.

Wobec powyższego stwierdzam, że osiągnięcia naukowe, organizacyjne i dydaktyczne dr Joanny Bodio spełniają kryteria określone w rozporządzeniu Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego z dnia 11.9.2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego i tym samym wymagania określone w art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2013 r. o stopnach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, stawiane wobec kandydatów ubiegających się o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Marek Hajdysz